

ANVAR OBIDJON IJODINI MAVZULASHTIRISH MUAMMOLARI

Mamatalimov Zafar Mamaraimovich
Alfraganus universiteti dotsenti
E-mail: mamatalimovz@gmail.com,
ORCID: 0009-0007-1628-1635
UDK: 821.512.133-1(092)(043.3)

Annotatsiya: Maqolada bolalar shoiri Anvar Obidjon ijodini mavzulashtirish masalalari xususida muallifning shaxsiy qarashlari aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: g‘oya, uslub, qissa, transformatsiya, ertak, motiv, syujet, stilizatsiya, lirika...

ПРОБЛЕМЫ ТЕМАТИЗАЦИИ ТВОРЧЕСТВА АНВАРА АБИДЖАНА

Аннотация: В статье отражены личные взгляды автора на проблему тематизации детского поэта Анвара Обиджона.

Ключевые слова: идея, стиль, сюжет, превращение, сказка, мотив, сюжет, стилизация, лирика...

PROBLEMS OF THEMATIZING ANVAR OBIDJON'S WORK

Annotation: The article reflects the author's personal views on the issue of thematization of children's poet Anvar Obidjon.

Key words: idea, style, story, transformation, fairy tale, motive, plot, stylization, lyrics...

Ijodkor shaxs sifatida jamiyatda kun kechirar ekan, uning hayotida ro‘yo berayotgan voqealarni ichki ko‘nikmalari yordamida tasdiqlashi yoki inkor qilishi mumkin. Mana shu tasdiq yo inkorga sabab bo‘luvchi “hukmlar” birikib, uning ongida muayyan mavzuni shakllantira boradi. Mavzu pishib yetila borgani sari uni qay holatda o‘quvchiga taqdim etish masalasi kun tartibidan o‘rin oladi. Ijodkor biror mavzuga qo‘l urar ekan, shakl va mazmun mutanosibligi, g‘oya, uslub, bayon izchilligi, badiiyat singari masalalar bilan bir qatorda uning oldida kamida yana ikki yo‘l turadi. Biri – ayni mavzuda o‘zidan oldin yaratilgan asarlar syujetini takrorlamaslik, ikkinchisi – o‘z-o‘zini takrorlashga yo‘l qo‘ymaslik. Mana shu muammolar ijobiy hal etilganda, ko‘p hollarda mavzular xilma-xilligi yuzaga keladi.

Akademik Izzat Sulton “Adabiyot nazariyasi” darsligida “Haqiqiy yozuvchi mavzu tanlaganda uning yangiligiga va jamiyatning bugungi ehtiyojlari jihatidan muhimligiga alohida e‘tibor beradi”[1;174], deb yozadi. Shu ta‘rifni to‘lig‘icha O‘zbekiston xalq shoiri Anvar

Obidjon ijodiga daxldor deyish mumkin. Biz tubanda Anvar Obidjon “ehtiyoj” sanab o‘z asarlarida ilgari surgan ba’zi hayotiy muammo va mavzular haqida to‘xtalishni lozim topdik:

1. Xalqaro hamjihatlik, tinchlik, millatlararo totuvlikni ulug‘lash.

Anvar Obidjon ijodida insoniyat baxtu kamoliga raxna solayotgan urushni qoralash, xalqlar o‘rtasida tinchlik, ahillikni yuqori pardalarda tarannum etish g‘oyasi asosiy mavzulardan biri hisoblanadi. U qaysi janrda, kim uchun yozmasin, bu mavzuga o‘ziga xos yo‘sinda yondashganiga amin bo‘lamiz. “Atom kecha qonga cho‘ktirdi Xirosimani...”, “Qirg‘iz do‘stimga”, “Qizalog‘im”, “Kichkintoy qo‘mondon”, “Urush”, “Qishloq kampirining polk komandiriga maktubi” she‘rlari fikrimizning yaqqol dalilidir. Urushni “tentaklar o‘yini” deb baholagan shoir xuddi shu mavzudagi she‘rida yozadi:

Zambaraklar hanuz aytmogda o‘lan,
Miltiqlar madh etar
Bedavolikni.
Afrika olishar Afrika bilan,
Osiyolik so‘yar osiyolikni.

Bombaga aylanib
Ajal jon o‘rar
Hatto Ovro‘poning bolqonlarida.
Nashavand askarlar raqs tushib yurar
Odam suyagining talqonlarida.

Raqs tushar
Keksayu ayolni tuyib,
Og‘zidan qon purkab chirqirar go‘dak...
Bularning barini o‘yinga yo‘yib,
Pul tikib tomosha qilar bir tentak[2;344].

Ikkinchi jahon urushi tugaganiga yetmish yildan ortiq vaqt o‘tgan bo‘lsa ham, jahondagi urush olovi hali hanuz o‘chgani yo‘q. Dunyoning hali u, hali bu burchagida zabaraklar og‘zidan o‘t purkab, miltiqlar “bedavolikni madh etmoqda”. Bashariyatni tashvishga solayotgan eng ulkan muammo – shu. Bashar farzandi sifatida shoirni ham o‘ylantirayotgan muammo ham shu. Urush nafaqat norg‘ul yigitlarni, balki himoyasiz keksalar, ayollarni ham o‘z domiga tortmoqda. Hech kimga rahm qilmay, ho‘l-u quruqni baravar mahv qilmoqda. Birgina “talqon” so‘zi ayovsiz jang, beomon qirg‘in manzarasini yorqin ifoda etayotgani ko‘rinib turibdi. “Og‘zidan qon purkab chinqirar go‘dak” ifodasi qattol urush odam nasli boshiga solgan ulkan fojeaning ko‘lami naqadar kengligini ko‘rsatadi. U bugungi kun kishilarinigina emas, kelajak nasllar poyiga ham bolta urayotganini anglatadi. Boshqa tomondan nashavand askarlar o‘zi kimning suyaklari talqonlarida raqs tushib yuribdi? *Afrika olishar Afrika bilan, Osiyolik so‘yar osiyolikni* satrlari yordamida bu og‘riqli savolga javob topish mumkin. Nashavand askarlar – miyasi zararli

g‘oyalar bilan zaharlangan xalq porakandalikka yuz tutib, bir-birining qoniga zomin bo‘layotgani, suyagi talqonga aylangan odamlar shu zo‘rovonlarning qondoshi, jigargo‘shalari ekanligi ayon bo‘ladi. Lekin bunday xunrezliklar kimlar uchundir oddiy o‘yin, xolos. Biror hududda tartibsizliklar yuzaga keltirib, qurol savdosi, narkotik vositalar va boshqa qing‘ir yo‘llar bilan daromad olishni ko‘zlaydigan “tentak”larni ona sayyoramizning ertangi kuni, insoniyat taqdiri, farovon hayot yanglig‘ tushunchalar zarracha qiziqtirmasligi ham ayni haqiqat. Qonli urushni o‘yinga yo‘yib tomoshabin bo‘lib turgan kimsa E.Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostonida hindi-yu musulmonni bir-biriga gij-gijlab, qora qahva ho‘plaganicha qora niyatining natijasini kutayotgan janob qiyofasini yodga soladi. Shu sabab she‘rni ogohlikka da‘vat, hushyorlikka chorlash ma’nolarida tushunish foydadan holi bo‘lmaydi.

Anvar Obidjon bolalarga mo‘ljallangan asarlarda tinchlik, millatlar orasidagi totuvlikning oliy ne‘mat ekanligi, vayronkorliklarga sabab bo‘luvchi urushni qoralash mavzuga o‘ziga xos yo‘sinda yondashadi. Ya‘ni, bolalar dunyoqarashi, fikrlash doirasi imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda kichkintoylarga tanish bo‘lgan badiiy detallardan foydalanishga harakat qiladi. Shoir “Kamonning zambarakka yozgan xati” da mohir qo‘g‘irchoqbozday jonsiz narsalarga go‘yo jon kiritadi. Qo‘liga qalam berib, birini boshqasiga xat yozishga undaydi:

Zax muzeyda yotibman
Qilmishimdan uyalib.
Sen yuribsan qaydadir
Hanuz qonga bo‘yalib.

Rostin aytsam yolg‘izlik –
Tegib ketdi jonimga.
Zo‘r bo‘lardi seni ham
Opkelisha yonimga[3;198].

Nega kamon qilmishidan “uyaladi”? Chunki uyam o‘tmishda qon to‘kkan, insoniyat boshiga katta-katta qirg‘inlarni solgan. Yangi qirg‘in qurollari kashf etilgach, kamonga ehtiyoj qolmadi. Endi u zax zindonda yotib o‘tmishini sarhisob qilayotgan mahbus kabi qilmishlarini birma-bir yodga olyapti. Xunrezliklarni eslab chin dildan afsuslanmoqda. Qani endi zambaraklar ham kamonlar yoniga keltirilsa. O‘z navbatida, zambaraklar boshqa qurollarga maktub yo‘llashsa. Shoir shu taxlit barcha qirg‘in qurollari muzeylardan joy olsayu, odamzod tinch-xotirjam hayot kechirsa, degan juda samimiy, totimli tuyg‘ulariga yosh kitobxonlarni ishontiradi.

2. Erk, istiqlol, vatanparvarlik, yurtga muhabbat.

Yurt kelajagi bo‘lgan yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, mashaqqatlar, kurashlar evaziga qo‘lga kiritilgan istiqlolni qadrlash masalasi “Ey, yorug‘ dunyo” (asar keyingi nashrlarda qayta ishlanib “Alamazon va uning piyodalari” deb nomlangan – Z.M.) qissasining yetakchi g‘oyasini tashkil etadi. Qissa voqealari Yorug‘ dunyo vakillari – Alamazon, Eshmat;

Yulduziston aholisi – Feruz, Xumo Xartum, Isqirt Birinchi kabi personajlar vositasida hikoya qilib beriladi.

“O‘g‘irlangan pahlavon”, “Odil Burgutshoh va Zamburug‘ laqabli josus haqida ertak” asarlari vatanparvarlik, o‘zlikni anglash, yurtga sadoqat, ona tiliga mehr-muhabbat, e‘tiqodda sobitlik kabi dolzarb mavzularni o‘zida aks ettirgani bilan “Alamazon va uning piyodalari” qissasiga ruhan yaqin turadi.

Adabiyotshunos S.Irisxo‘jayeva Anvar Obidjon she‘riyati haqida gapira turib, “Vatan madhi” maqolasida: “Anvar Obidjonning jajji she‘rlari ona-Vatanga, insonlarga mehr-muhabbat tuyg‘usi bilan sug‘orilgan, qisqa, lo‘nda qilib tasvirlangan”[5;52] deb yozadi. Olimaning bu fikrlari ko‘pchilikka yod bo‘lib ketgan “Boyqush”, “Tillaqo‘ng‘izning javobi”, “Uchinchi palapon”, “Yaylovni sog‘ingan qo‘y”, “Yantoqlar haqida qo‘shiq”, “Dengizda”, “Shamdonga yozilgan she‘r”, “Makon”, “Tut”, “Kalish afsonasi” kabi she‘rlar xususida bo‘lsa ajab emas.

Yurt haqida bu o‘g‘lon
Gapirmasdi hech qachon...
Yurti uchun jon tikdi![2;156]

“Uchchanoqlar” turkumiga kiruvchi bu she‘r o‘zicha hayqirib, to‘lqinlanib vatanni ta‘rif-tavsif qiluvchi maddohlardan el-yurt koriga yaraydigan mard o‘g‘lonlar ming karra afzal, degan g‘oyani o‘zida mujassam etgan.

Yengil-yelpi kun kechirish mumkin bo‘lgan joyni o‘ziga makon sanaydigan kimsalar
G‘ildiragi yo‘qdir Vatanning![2;220]

ignabarg she‘ri orqali fosh etiladiki, bu mashhur yozuvchi Ch.Aytmatovning “Qiyomat” romanidagi Guram Jo‘xadze tomonidan aytilgan “Agar vatanni xurjun kabi olib yurish, tashib ketish mumkin bo‘lganida, u sariq chaqaga ham arzimadi”[6;335] qabilidagi iqrorini beixtiyor yodga soladi.

Qullik – o‘zi go‘rkov, o‘zi go‘r[2;220].

Birovga qaram odamning ham ko‘nglida o‘ziga yarasha orzu-umidlari bo‘ladi. Biroq erkinlik, boshpana, oila, kelajak haqida ko‘z ochgan orzulari mutelik tufayli zavol topib boraveradi. Ya‘ni, dildan tilga ko‘cholmay, armonga aylanib, qalb sohibi tomonidan go‘rga – qalbning tub-tubiga ko‘mib qo‘yilaveradi.

3. Ona tabiat, uni asrash, ekologik tarbiya.

“Ertak” deya sarlavha qo‘yilgan she‘rga biror xalq ertagi syujeti transformatsiya qilinmagan. Ayni holatda she‘rning o‘zini ham ertak sifatida baholab bo‘lmaydi. Ammo ertakka oid motiv stilizatsiyasi shoir badiiy maqsadini ochishda juda qo‘l kelgan. Bugungi kunda jahon miqyosida global muammoga aylangan tabiatga munosabat, sayyoramizning biz insonlar bilan teng huquqli a‘zolari sanalmish jonzotlarga munosabat masalasi mo‘jaz she‘rning favqulodda

ulkan ogohnomasidir. Bordiyu, odamzod hayvonot-u nabotot, o‘zini o‘rab turgan muhitga odamona munosabatda bo‘lmas ekan, tez orada Ayiq, Bo‘ri, Tulki singari jonzotlar “Qizil kitob”dan ertaklarga ko‘chadi. Shu ma’noda ikkinchi banddagi ko‘pnuqta shoirning chuqur xo‘rsinig‘ini, afsuslanishini, kuyunishini ifoda etayotganiga shubha yo‘q. Yana shuni aytish o‘rinli, “ekan” to‘liqsiz fe‘li o‘tmishda bo‘lgan voqea-hodisa haqida boshqa bir shaxsdan eshitilganlik ma’nosini bildiradi. Po‘stin – qo‘ng‘ir ayiq, telpak – tulki, charm kostyum – bo‘ri ekan aslida, demayapti shoir. Bu, bir tomondan, insonning tabiatga teskari munosabatini ifodalasa, ikkinchi tomondan, hali ham sayyoramizni saqlab qolishga umid-ilin borligini, faqat “oliy ong da’vogarlari” xalq ertaklaridagi singari qaysi yo‘lni tanlashi masalani hal qilishi mumkinligi tagmatnga singdirilgan.

Qo‘ng‘ir Ayiq –
Po‘stin ekan.
Bo‘ri – charm
Kostyum ekan.

Tulki esa
Telpak ekan...
Bu biz uchun
Ertak ekan [3;88].

Yurtimizning betakror tabiati katta yoshdagi kitobxonlarga mo‘ljallab yozilgan “Er”, “Mevasizlik”, “Tun qo‘ynida bug‘doyzor”, “Kuntug‘di tongi” she‘rlarida ham o‘z aksini topgan. “Kuntug‘di tongi”da bahor mavsumida jilg‘alarga tushayotgan yomg‘ir tomchilari jon talvasasida irg‘ishlab sakrayotgan oshiq-larga, arpa kelinchakka qiyoslanadi.

4. Ishq-muhabbat tuyg‘usini ulug‘lash, hijron iztiroblari.

Shoirning 2006 va 2014 yillarda chop etilgan “Saylanma”lari ko‘zdan kechirilsa, bu mavzudagi she‘rlar salmog‘i ancha yuqori ekanini ko‘ramiz. “Kipriging nega nam?”, “Shodon xushlash, malagim...”, “Orom olar bezavol”, “Ketmagil”, “Ilinjli kecha”, “Suluvim”, “Yarmi bo‘sh bog‘kursi” she‘rlarini ishqiy lirikaning ajoyib namunalari sifatida baholash mumkin.

Ma‘lumki, sho‘ro davri adabiyotida sof muhabbat, ayriliq motivlari, oshiq-larning o‘z sevgisi uchun bemisl kurashlarga otlanishi, hatto o‘limga tik boqishi bachkanalik, be‘manilik sifatida baholangan. Kommunizm quruvchisi har xil havoyi hislarga berilmasligi, jiddiy, hamma narsani aql tarozisi bilan o‘lchay oladigan mehnatkash bo‘lmog‘i kerakligi bot-bot ta’kidlangan. Shu ma’noda 80-yillarda o‘zbek bolalar adabiyotida sevgi-muhabbat mavzusining o‘ziga xos talqin qilinishini alohida hodisa sifatida baholash mumkin. “Yaltiroq tugma”, “Olovjon va uning do‘stlari” qissa va hikoyalarida, “Odil Burgutshoh va Zamburug‘ laqabli josus haqida ertak”da o‘smir yoshlar qalbida nish ura boshlagan olijanob tuyg‘ular haqida so‘z boradi.

5. Hayotsevarlik.

Hayotga muhabbat, vaqt qadri, yashash zavqi kabi o‘lmas mavzular, albatta, Anvar Obidjon asarlarining ham bosh mavzularidan biridir. Qaysi asarini varaqlamang, hayotsevarlik

nafasi ufurib turadi. Adib yaratgan Gulmat, Kulkul afandi, Meshpolvon, Olovjonu Alamazonlar – bari hayot nashidasini yurak-yuragidan his etadigan, qiyinchiliklarga bo‘yin egmaydigan, o‘z maqsadi sari dadil intiladigan qahramonlardir. Jannatmakon O‘zbekistonimizning fayzu quvonchga to‘la bir kuni avj pardalarda tarannum etilgan “Hayotning har lahzasi go‘zal” she‘ri o‘quvchida milliyligimizning o‘ziga xos yorlig‘iday taassurot uyg‘otadi.

Qaymoq isi yayratar tanni,
Dasturxonda issiq kulchalar.
Suv bosganday qaqroq o‘zanni
Odamlarga to‘lar ko‘chalar.
Asli hatto go‘dak emizmoq
Barobardir og‘ir yumushga.
Oshiqarlar yuraklar qaynoq,
Birov ishga, birov o‘qishga...

Hayotning har lahzasi go‘zal,
Umrning har dami g‘animat[2;322].

Olti banddan iborat bu she‘rda xalqimizning yashash tarzi, urf-odatlar, yaratuvchanlik qudrati umr mazmuniga hamohang ifoda etiladi.

6. Ijtimoiy-falsafiy masalalar. Har qanday ijodkor – xoh u shoir, xoh yozuvchi, xoh rassom yo haykaltarosh – o‘zi yashab turgan jamiyat, ijtimoiy muhit, davr ruhini o‘z asarlarida muayyan darajada aks ettiradi. Unda ijtimoiy hayotda yuz berayotgan o‘zgarishlarga munosabat shakllana boradi. Xalq hayotida yuz berayotgan turmush voqeliklariga teran nigoh tashlar ekan, ijodkor sifatida shaxsiy pozitsiyasiga ega bo‘la boradi. Xalqining quvonchini o‘z quvonchi deb biladi, farovonligiga to‘siq bo‘ladigan muammolardan tashvishlanadi. Bunday muammolarni imkon qadar oldinroq sezib, yurtdoshlarini ogohlikka da‘vat etishni o‘z vijdoniy burchi hisoblaydi. Anvar Obidjon ham xuddi shunday qalbi uyg‘oq ijodkor sifatida jonajon O‘zbekistonimiz istiqboliga daxldor masalalarga munosabat bildirib kelmoqda. Uning goh majoz pardasiga o‘ralgan, goh ochiq-oshkora ruhda yozilgan “Kalish afsonasi”, “Chigirtka qo‘shig‘i”, “Quduqdagi paqirga yozilgan she‘r”, “Farg‘onaliklar”, “Kasal bola”, “E, ma‘yus yoshligim, kechirgin meni”, “Turmush muvozanati”, “Er”, “Ishbuzuqi”, “Chalatanish”, “Oddiylik saodati” she‘rlari xalq turmushining turli jabhalarini aks ettirgan ijtimoiy lirika namunalaridir.

7. Ma‘rifiy tarbiya, ma‘rifatparvarlik.

O‘zbekistonimiz mustaqillikka erishgach, yurtimizning haqiqiy tarixini qayta tiklash, buyuk ajdodlarimizning nafaqat O‘rta Osiyo, balki jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan hissalarini to‘g‘ri talqin etishga ehtiyoj sezildi. Bu xayrli vazifani tarixnavislar bilan birgalikda ijod ahli ham o‘zlarining vijdoniy burchi deb hisobladilar. Qisqa vaqt oralig‘ida o‘zbek adabiyotida Beruniy, Ibn Sino, Xorazmiy, Imom Buxoriy, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek singari bobokalonlarimizning dunyo ilm-fani, madaniyati taraqqiyotidagi xizmatlari o‘z ifodasini topgan bir qator asarlar vujudga keldi.

Ko‘rinib turibdiki, Anvar Obidjon asarlarining mavzu-mundarijasi rang-barang. Masalaga kattalar va bolalar adabiyoti nuqtai nazaridan yondashilsa, miqyos yanada ortadi. Shu bois biz yuqorida ijodkor asarlaridagi ayrim mavzularga e‘tibor qaratdik, xolos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1986.
2. Obidjon A. Tanlangan she’rlar. – Toshkent: Sharq, 2006.
3. Obidjon A. Juda qiziq voqea. – Toshkent: Yulduzcha, 1987.
4. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi. 1990 yil 24 avgust soni.
5. Bolalar olami. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1988.
6. Aytmatov Ch. Qiyomat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
7. Mamatalimov Z. Anvar Obidjon she’riyatining janr va mavzu rang-barangligi. / Til va adabiyot elektron jurnali. 2023 yil, 4-son. – B. 26-29.
8. Mamatalimov Z. Anvar Obidjon she’riyatida majoz va falsafiylik. World Bulletin of Social Scienses. – Germaniya, 2024. <https://www.scholarexpress.net>. ISSN: 2749-361X. – B. 105-108.